TOMASZ LANDMANN

ORCID: 0000-0002-9753-9373

Akademia Wojsk Lądowych im. gen. Tadeusza Kościuszki we Wrocławiu

Sprawa białoruska w początkowym okresie kształtowania państwowości II RP — problem polityczny i społeczno-kulturowy czy niewykorzystana szansa konsolidacji narodowej?

Wstęp

Problematyka konsolidacji narodowej w odrodzonym państwie polskim po zakończeniu I wojny światowej wpisuje się w złożony kontekst bezpieczeństwa społecznego, a także bezpieczeństwa kulturowego II Rzeczypospolitej. Umacnianie podstaw państwowości polskiej w trudnych warunkach zewnętrznych i wewnętrznych zależało bowiem od skutecznej integracji społeczno-kulturowej członków wielonarodowego społeczeństwa¹. Elementem procesu było oddziaływanie przez państwo na mniejszości narodowe oraz etniczne, które na początku lat dwudziestych XX stulecia stanowiły niespełna 31% wszystkich mieszkańców II RP².

¹ Pogląd o wielonarodowości polskiego społeczeństwa w latach 1918–1939 można wyprowadzić dzięki analizie danych statystycznych ujętych w Pierwszym (1921) i Drugim (1931) Spisie Powszechnym. Z danych wynika jednoznacznie, że na początku lat dwudziestych XX wieku Polacy stanowili 69,3% ludności II RP, a wśród mniejszości najliczniej reprezentowanymi grupami byli Ukraińcy (15,2%), Żydzi (8%), Białorusini (4%) oraz Niemcy (3%) — *Rocznik statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1925–1926*, Główny Urząd Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 1927, s. 26. Na początku lat trzydziestych XX wieku sytuacja zmieniła się jeszcze bardziej na korzyść niejednorodnego narodowo i etnicznie społeczeństwa, ponieważ Polacy stanowili w nim 68,9% — *Mały rocznik statystyczny, r. 10, 1939*, Główny Urząd Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 1939, s. 26.

² A. Rykała, *Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce z perspektywy geografii politycznej*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Geographica Socio-Oeconomica” 2014, nr 17, s. 77.

Jednym ze szczególnych aspektów prowadzonej przez polskie władze polityki integracyjnej wobec mniejszości narodowych i etnicznych była próba poszukiwania konsolidacji narodowej na odzyskanych ziemiach na Kresach Wschodnich. Ważną grupą mniejszościową na tym obszarze pozostawali Białorusini, w liczbie około 1,035 mln mieszkańców na początku lat dwudziestych XX wieku³. Zamieszkiwali głównie na obszarze trzech województw przynależących do Kresów Wschodnich, to jest nowogródzkiego, poleskiego i wileńskiego, a także na terenie województwa białostockiego⁴. Wśród przedstawicieli mniejszości białoruskiej w II RP dominowała ludność chłopska, utrzymująca się z rolnictwa, nisko wykształcona i o analogicznym poziomie krystalizacji własnych elit politycznych i społeczno-kulturalnych⁵.

Celem przyjętym w artykule jest przedstawienie charakterystyki postrzegania sprawy białoruskiej przez władze II RP w początkowym okresie kształtowania podstaw państwowości, to jest od 1919 do początku 1922 roku. Na podstawie zgromadzonego materiału archiwalnego, uzupełnionego o literaturę przedmiotową, autor starał się ustalić, czy sprawa białoruska była w ocenie władz II RP postrzegana w szczególności jako trudny do realnego rozwiązania problem polityczny, a przede wszystkim społeczno-kulturowy, czy też bardziej jako możliwa do urzeczywistnienia szansa konsolidacji narodowej na

³ *Rocznik statystyki...*, s. 26.

⁴ M. Wierzbicki, *Polacy i Białorusini w zaborze sowieckim. Stosunki polsko-białoruskie na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej pod okupacją sowiecką 1939–1941*, Warszawa 2000, s. 22.

⁵ Jak zauważono w literaturze, poziom życia chłopów białoruskich oraz wydajność uprawianej przez nich produkcji rolniczej były szczególnie niskie w porównaniu do wyników w innych częściach kraju. Z kolei nastawienie na samodzielność produkcji na własne potrzeby powodowała izolację od rynku, a także ograniczony obieg pieniądza wśród ludności. Ludność białoruska charakteryzowała się niskim poziomem wykształcenia — wykształcenie wyższe wśród mniejszości białoruskiej posiadało zaledwie 0,17% osób, natomiast wykształcenie średnie — 0,27% obywateli, a inteligencję reprezentowali w szczególności nauczyciele i niższej rangi urzędnicy z okresu carskiego, posiadający ograniczone możliwości wpływu na polskie władze centralne i pobudzania rozwoju elit intelektualnych — B. Stoczewska, *Litwa, Białoruś, Ukraina w myśli politycznej Leona Wasilewskiego*, Kraków 1998, s. 190. Warto dodać, że niski poziom wykształcenia i krystalizacji elit wśród mniejszości białoruskiej korespondował z ogólnie dostrzeżoną charakterystyką od momentu odzyskania niepodległości przez Polskę, zgodnie z którą na początku lat dwudziestych XX wieku aż 64,7% ludności zamieszkującej województwa wschodnie cechował analfabetyzm — D. Skoczek, *Struktura narodowo-wyznaniowa Kresów Wschodnich w Drugiej Rzeczypospolitej. Zarys problematyki*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie” 2010, nr 11, s. 349. W literaturze przedmiotu wskazuje się również na zły stan szkolnictwa na Kresach Wschodnich w porównaniu do innych regionów II RP. Wynikał on z opóźnienia gospodarczego, fatalnych warunków życia dużej części ludności, a także braków kadrowych po stronie intelektualistów, w tym nauczycieli, zarówno rdzennie polskich, jak i wśród grup mniejszościowych — E.J. Kryńska, *Funkcja prywatnych szkół średnich w II Rzeczypospolitej 1918–1939*, Białystok 2004, s. 215.

obszarze wschodniej i północno-wschodniej Polski. Próbowano też ustalić, na ile sprawa białoruska mogła determinować stan bezpieczeństwa wewnętrzne go w państwie, w tym bezpieczeństwa społeczno-kulturowego II RP.

Autor wysunął tezę, że z perspektywy czasu i dostępnej wiedzy historycznej oceny postawione przez władze II RP w związku z analizą sprawy białoruskiej wyrażały poważne trudności w realizacji celu konsolidacji narodowej we wschodniej i północno-wschodniej Polsce. Z kolei źródła i uwarunkowania problemów związanych z ludnością białoruską dotyczyły zróżnicowanych kwestii wpływających na bezpieczeństwo II RP, zwłaszcza bezpieczeństwo społeczno-kulturowe.

Sprawa białoruska w odrodzonej Polsce. Źródła ocen problemów i wpływ na bezpieczeństwo II RP

Sytuacja panująca na Kresach Wschodnich, z uwzględnieniem położenia mniejszości białoruskiej, interesowała państwo polskie już od formalnego odzyskania niepodległości. Mogą o tym świadczyć stwierdzenia zawarte w sporządzonym w lutym 1919 roku raporcie Juliana Pietraszewskiego, przedstawiciela Wydziału Wojskowego Komitetu Obrony Kresów Wschodnich⁶. W raporcie pojawiły się spostrzeżenia o nastrojach i warunkach życia ludności w rejonie mińskim, obecnej stolicy Białorusi — tymczasowo należącej do II RP po zdobyciu miasta w sierpniu 1919 roku w rezultacie operacji wojskowej przeprowadzonej pod dowództwem gen. Stanisława Szeptyckiego, współpracującego z armią gen. Józefa Hallera⁷. Na początku 1919 roku sytuację w spornym regionie mińskim, a także w okolicach liczących się ośrodków miejskich w Bobrujsku oraz Nieświeżu oceniono w charakterze korzystnym dla Polski ze względu na wrogość dużej części ludności wobec bolszewików, co było widoczne zwłaszcza wśród kolejarzy, posiadaczy ziemskich i potencjalnych rekrutów do Armii Czerwonej wywodzących się z ludności pochodzenia białoruskiego. Autor raportu wspominał również o represjach miejscowej ludności ze strony bolszewików z powodu udzielenia poparcia na

⁶ Komitet Obrony Kresów Wschodnich był organizacją postulującą odzyskanie okupowanych przez bolszewików terytoriów Kresów Wschodnich jako strategicznych z punktu widzenia bezpieczeństwa II RP i ochrony granicy wschodniej. Organizacja powstała w listopadzie 1918 roku w charakterze organu wykonawczego Związku Obrony Kresów oraz wcześniej utworzonej Komisji Litewskiej, spełniających misję wsparcia politycznego dla organizacji ochotniczego systemu samoobrony na Kresach Wschodnich — W. Śleszyński, *Bezpieczeństwo wewnętrzne w polityce państwa polskiego na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej*, Warszawa 2007, s. 48.

⁷ M. Wrzosek, *Wojsko Polskie i operacje wojenne lat 1918–1921*, Białystok 1988, s. 434.

wkroczenie Wojska Polskiego (WP) do Mińska. Odnotowano fatalne warunki życia mieszkańców, powstałe w szczególności na skutek wywożenia całego zapasu zboża i ziarna przez wycofujących się bolszewików. Pozytywnie z punktu widzenia przyszłej próby konsolidacji narodowej mniejszości białoruskiej na Kresach Wschodnich oceniono też organizację samoobrony wśród mieszkańców, ukierunkowaną na działania przeciwko bolszewikom⁸. Należy ocenić, że na początku 1919 roku sytuacja w regionie mińskim oraz w okolicach miast Bobrujsk i Nieśwież przedstawiała się korzystnie ze względu na planowane wkroczenie WP w celu wyparcia bolszewików na wschód.

Warto nadmienić, że w połowie 1919 roku Polacy uzyskali dodatkową legitymację swych działań w białoruskiej części Kresów Wschodnich, mając na uwadze deklarację Rady Białoruskiej z dnia 18 czerwca 1919 roku. W dokumencie wezwano miejscową ludność do traktowania WP w charakterze armii przyjacielskiej, przygotowującej przyszłe, pełne wyzwolenie Białorusi spod okupacji bolszewickiej. Rada Białoruska wystosowała jednocześnie oficjalną prośbę do Naczelnika Państwa oraz Naczelnego Wodza Polski o udzielenie pomocy w budowie białoruskiego wojska narodowego. W deklaracji pojawiło się odniesienie do wrażliwej kwestii ochrony praw wszystkich grup ludności zamieszkujących obszar zarówno północnych (polska część Litwy, czyli Litwa Środkowa), jak i środkowych Kresów Wschodnich (ziemie z dużym udziałem ludności białoruskiej)⁹. Należy ocenić, że jakkolwiek Rada Białoruska dążyła do realizacji partykularnego interesu narodowego w postaci utworzenia niepodległego państwa białoruskiego, to jednak przywołana deklaracja stwarzała Polsce pewne korzyści — uzasadniała sąsiedzką pomoc wymierzoną w akcję antybolszewicką w analizowanej części Kresów Wschodnich, dającą możliwość zapewnienia obecności WP i ochrony interesów II RP w warunkach niezakończonego procesu kształtowania granicy wschodniej¹⁰.

W sierpniu 1919 roku władze polskie dysponowały oceną sytuacji na Kresach Wschodnich, z której wynikało, że mniejszość białoruska stanowi „czynnik najbardziej nieokreślony”¹¹, będąc podatną na agitację polityków

⁸ Raport Pietraszewskiego z sytuacji panującej na Białorusi z dnia 15 lutego 1919 roku, Archiwum Instytutu Józefa Piłsudskiego (dalej: AIJP) w Ameryce,teczka 701/2/15 (styczeń–kwiecień 1919).

⁹ Deklaracja Rady Białoruskiej z dnia 18 czerwca 1919 roku, AIJP w Ameryce,teczka 701/2/16 (kwiecień–czerwiec 1919).

¹⁰ Proces, o którym mowa, sfinalizowano dopiero po przyjęciu traktatu ryskiego w marcu 1921 roku, formalnie kończącym wojnę polsko-bolszewicką. Rozwiązania traktatowe w odniesieniu do terytoriów z istotnym udziałem ludności białoruskiej przyznawały państwu polskiemu gubernię grodzieńską (w granicach województwa białostockiego), a także zachodnią część regionu mińskiego (w granicach województwa nowogródzkiego) — O. Łatyszonek, E. Mironowicz, *Historia Białorusi. Od połowy XVIII do końca XX wieku*, Białystok 2003, s. 148–149.

¹¹ Podstawowe założenia polskiej polityki na ziemiach litewsko-białoruskich i program działania z dnia 10 sierpnia 1919 roku, AIJP w Ameryce,teczka 701/2/20 (wrzesień–listopad 1919).

domagających się niezależnego państwa białoruskiego, zgłaszającego pretensje zarówno do ziemi grodzieńskiej, jak i Wileńszczyzny. W postulowanym programie działania II RP na ziemiach litewsko-białoruskich założono uniemożliwienie udzielania poparcia ruchowi białoruskiemu w rejonie Grodna, biorąc pod uwagę planowane włączenie tego terytorium do II RP. Opowiedziano się za odbudową konsolidacji narodowej, łączącej ludność polską oraz białoruską pod wspólnym władztwem II RP w obliczu planowanego wyparcia przez WP bolszewików na wschód. Konsolidacja narodowa w rejonie Grodna miała objąć w szczególności powiaty pużański, słonimski i kobryński, natomiast w rejonie Mińska — powiaty piński i nowogródzki¹².

W sierpniu 1919 roku dostrzeżono problemy dotyczące integracji mniejszości białoruskiej z ludnością rdzennie polską na Kresach Wschodnich. Jedną z głównych przeszkód były różnice religijne między Polakami a ludnością pochodzenia białoruskiego. W telegramie Walerego Sławka¹³ z 27 sierpnia 1919 roku do Adiutantury Generalnej Naczelnego Dowództwa WP (NDWP) odnotowano:

Ludność katolicka uważa siebie za polską i o białoruszczyźnie słyszeć nie chce, zaś ludność prawosławna uważa się na rosyjską jednakowoż dążenia ku wschodowi nie ma. Do władz polskich ludność katolicka odnosi się z całym zaufaniem, a często wprost z entuzjazmem, prawosławna zaś z pewną rezerwą, wyczuwa się obawy, że bronimy obszarników. [...] Białorusinów uświadomionych jest nieznaczna garstka w Mińsku i miasteczkach, na ludność wiejską mają bardzo mały wpływ¹⁴.

Jako czynniki potencjalnie zwiększające powodzenie skutecznej konsolidacji narodowej wśród ludności białoruskiej potraktowano pomoc żywnościową, a także reformę rolną¹⁵. Z kolei za czynnik osłabiający uznano wysoką

¹² *Ibidem*.

¹³ W opisywanym czasie Walery Sławek pełnił funkcję dowódcy Oddziału II Frontu Litewsko-Białoruskiego, odpowiadając początkowo za koordynację realizacji — ostatecznie zakończonej niepowodzeniem — koncepcji federacyjnej na Kresach Wschodnich — J. Gierowska-Kałuża, „*Depozyty*” Walerego Sławka przechowywane w Moskwie („*Biuro Detaszowane Oddziału II Naczelnego Dowództwa 1919*”), „*Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej*” 47, 2012, s. 212. Ta ostatnia była forsowana przez Józefa Piłsudskiego, natomiast w obliczu braku powodzenia doprowadziła do sytuacji, w której państwo polskie musiało zmierzyć się ze swoim wielonarodowym charakterem, a co za tym idzie — utrzymać optymalny w istniejących warunkach stan konsolidacji wewnętrznej między przedstawicielami różnych grup mniejszościowych, także na Kresach Wschodnich.

¹⁴ Sprawy białoruskie i litewskie z dnia 27 sierpnia 1919 roku, AIJP w Ameryce, teczką 701/2/18 (lipiec–sierpień 1919).

¹⁵ *Ibidem*. Obydwa wymienione czynniki wiązały się z faktem, że mniejszość białoruska w zdecydowanej większości utrzymywała się z nisko efektywnego rolnictwa i pracy robotników rolnych, znajdując się w trudnym położeniu ekonomicznym — Z. Adamowicz, *Mniejszości narodowe w Polsce*, [w:] *Mniejszości narodowe w polskiej myśli politycznej XX wieku*, red. J. Jachymek, Lublin 1992, s. 14.

stopę bezrobocia niektórych grup zawodowych wśród mniejszości zamieszkującej na Kresach Wschodnich, co dotyczyło na przykład kolejarzy¹⁶.

Kluczowym czynnikiem wpływającym na potencjalny sukces konsolidacji narodowej mniejszości białoruskiej w duchu odrodzonej polskości po zakończeniu I wojny światowej była świadomość narodowa wśród przedstawicieli mniejszości. W ocenie Walerego Sławka, dobrze zaznajomionego z problematyką spraw białoruskich i litewskich w 1919 roku, dwa czynniki determinowały świadomość narodową wybranej grupy mniejszościowej — orientacją prorosyjską u części ludności, a także różnice religijne między ludnością prawosławną i katolicką. W jednym z raportów Sławek zauważył, że

Trudno liczyć dzisiaj na zbyt wielki rozmach i powodzenie roboty białoruskiej, ludność bowiem prawosławna zarówno wsi jak i miasteczek, nie mówiąc o większych centrach, uważa się za rosyjską, nie znaczy to jednak, by uważała ona za związaną się ściśle z Rosją. [...] Co się tyczy ludności katolickiej, to ta ostatnia za małymi wyjątkami uważa się za polską, garstka zaś uświadomionych Białorusinów katolików wyraźnie sympatyzuje z Polską, najmniej przychylnym usposobionym jest duchowieństwo¹⁷.

Autor raportu zauważył także poprawę sytuacji i możliwości prowadzenia akcji polskiej w analizowanej części Kresów Wschodnich w porównaniu do stanu z początku 1919 roku. Poprawa nastrojów wśród części ludności pochodzenia białoruskiego była rezultatem usunięcia w następstwie działań WP znienawidzonej zwierzchności bolszewickiej przy jednoczesnym zmniejszeniu drożyzny i poprawie dostępności podstawowych towarów konsumpcyjnych. W raporcie pojawił się pogląd, że samo wygnanie przez Polaków Armii Czerwonej nie przyczyni się w późniejszym czasie do skutecznej konsolidacji narodowej w perspektywie formalnego włączenia ziem z dużym udziałem ludności białoruskiej do II RP. Autor dowodził, że

Chłopa białoruskiego można pozyskać jedynie przez udowodnienie mu czynem, że władza polska to nie władza „panów obszarników” ale władza istotnie sprawiedliwa i demokratyczna¹⁸.

¹⁶ W procesie wyzwalania kolejnych ziem na Kresach Wschodnich przez WP pojawiła się kwestia nowej organizacji Kolei Wojskowych w związku z uruchomieniem wcześniej niefunkcjonujących węzłów kolejowych. Nowi polscy zarządcy mieli niechętnie przyjmować do pracy kolejarzy wywodzących się z ludności białoruskiej, co doprowadziło do pogorszenia sytuacji miejscowej ludności na Kresach, zagrażając części z nich głodem i nędzą — S. Haller, Sprawa bezrobotnych kolejarzy na Kresach Wschodnich z dnia 27 sierpnia 1919 roku, AIJP w Ameryce, teczka 701/2/18 (lipiec–sierpień 1919). Wysoki odsetek bezrobotnych kolejarzy wśród ludności białoruskiej mógł stanowić zarzewie konfliktów społecznych w tej części przyszłych terytoriów II RP, co niekorzystnie wpływało na proces konsolidacji narodowej na Kresach Wschodnich, a zarazem w całym wielonarodowym państwie polskim.

¹⁷ Informacje o świadomości narodowej Białorusinów z dnia 29 sierpnia 1919 roku, AIJP w Ameryce, teczka 701/2/105 (odpisy różnych aktów Oddziału II Naczelnego Dowództwa z 1919 r.).

¹⁸ *Ibidem*. Na tej podstawie można sądzić, że w ocenie strony polskiej skuteczność konsolidacji narodowej na Kresach Wschodnich z dużym udziałem ludności pochodzenia biało-

W marcu 1920 roku Ministerstwo Spraw Wojskowych dostrzegło szczególnie trudną sytuację na pograniczu polsko-litewskim, zamieszkiwanym przez znaczną część ludności pochodzenia białoruskiego. W raporcie MSW padło następujące stwierdzenie:

Wśród ludności białoruskiej, nam przychylniej, a nawet i polskiej, zaczyna wzrastać niepokój przed możliwymi ruchami wojsk litewskich i ewentualnym przyjściem bolszewików do Mińszczyzny. Wsie polskie na linii demarkacyjnej w oczekiwaniu ofensywy litewskiej stopniowo wyludniają się. Obywatelstwo zaczyna likwidować swe gospodarstwa i wysyła inwentarz w głąb kraju¹⁹.

W raporcie uwidoczniono również krytykę poczynań administracji cywilnej na pograniczu polsko-litewskim w odniesieniu do ludności polskiej, a także obywateli II RP pochodzenia białoruskiego. Odnotowano, że miejscowa ludność określa nowo ukształtowane rządy II RP jako „rządy pańskie”²⁰, co miało wynikać z obsadzenia większości urzędów powiatowych posiadaczami ziemskimi, skłonnyimi do osobistych porachunków z miejscową ludnością. Sytuację oceniono jako nadzwyczaj groźną także ze względu na to, że „obstrukcyjne zachowanie się ludności w niewypełnianiu zarządzeń władz polskich stale zwiększa się, a prestiż rządu polskiego maleje z każdym dniem z zastraszającą szybkością”²¹.

W końcowej części raportu przedstawiono pogląd, zgodnie z którym zajęcie się sprawą analizowanej części Kresów Wschodnich jest wpisane w interes narodowy II RP. Na podstawie analizowanego raportu można stwierdzić, że zagrożenie dla konsolidacji narodowej mieszkańców Polski na pograniczu polsko-litewskim na początku lat dwudziestych XX wieku miało charakter zarówno

ruskiego zależała w szczególności od wpłynięcia na postawy i świadomość chłopstwa jako dominującej warstwy społecznej. Na skutek ewentualnej reformy rolnej prognozowano zmniejszenie obciążeń chłopstwa oraz poprawę sytuacji codziennej aktywności ludności w tym sektorze. Ważnym czynnikiem wspierającym reformę miała być demokratyzacja życia publicznego, oddziałująca na sferę bezpieczeństwa politycznego i społecznego, traktowana jako kierunek realizowany przez władze II RP po odzyskaniu niepodległości. Był on przeciwstawiany sposobowi sprawowania władzy w Rosji bolszewickiej, z którym dobrze zaznajomiona była ludność pochodzenia białoruskiego.

¹⁹ W raporcie odnotowano również inne zagrożenie, a mianowicie pogłębiającą się niechęć miejscowej ludności polskiej i pochodzenia białoruskiego na pograniczu polsko-litewskim w związku z brutalnym zachowaniem żołnierzy WP stacjonujących w pobliżu granicy z Litwą, a dokonujących rekwizycji środków żywności, ubrań oraz furmanek na potrzeby wojska. Oceniono, że w dłuższej perspektywie kontynuowanie zachowania żołnierzy może spowodować czynny opór miejscowej ludności, podatnej na agitację z zewnątrz — Pismo Ministerstwa Spraw Wojskowych do Adjutantury Generalnej Naczelnego Wodza pt. Raport oraz komunikat Białoruskiego Biura Prasowego o sytuacji na ziemiach litewsko-białoruskich z dnia 1 marca 1920 roku, AIJP w Ameryce, teczka 701/2/21 (styczeń–luty 1920).

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*.

zewewnętrzny, to jest determinowany stanem wrogich relacji między II RP a państwem litewskim, jak i wewnętrzny, czyli wynikający z określonej polityki Polski na Kresach Wschodnich w pierwszych latach po odzyskaniu niepodległości.

Interesujące wątki w kwestii szeroko pojętej sprawy białoruskiej w odrodzonym państwie polskim pojawiły się ponadto w jednym z raportów przesłanych do Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie przez Aleksandra Dzieduszyckiego, zatrudnionego w Poselstwie Polskim w Kopenhadze. W dokumencie datowanym na 10 stycznia 1920 roku autor odniósł się do artykułu prezentującego treści antypolskie, opublikowanego w duńskim „Social-Demokraten”. Międzynarodowa ocena sytuacji na Kresach Wschodnich, do jakiej aspirował tekst w czasopiśmie, akcentowała, że ludność pochodzenia białoruskiego była obciążona historycznie faktem wieloletniego podporządkowania polityce carskiej, a zryw wolnościowy Słowian po zakończeniu I wojny światowej i kryzys w Rosji bolszewickiej miał pobudzić ruch wolnościowy także wśród Białorusinów domagających się własnego państwa, niegodzących się ze zwierzchnictwem polskiej władzy. Tym samym autor artykułu sugerował, że ludność pochodzenia białoruskiego na polskich Kresach Wschodnich była opornie nastawiona wobec kierunku polonizacji. Opór miał polegać na dotychczasowym wyzysku chłopstwa jako dominującej warstwy społecznej wśród ludności pochodzenia białoruskiego, która znalazła się na terytorium wyzwolonym przez WP spod władzy bolszewików. Warty odnotowania jest szacunek, z którego wynika, że wśród ludności białoruskiej w miastach około 3 miliony osób stanowili Żydzi, potencjalnie postrzegani jako czynnik destabilizujący bezpieczeństwo społeczno-kulturowe w II RP w związku z wykazywaniem przez część ich przedstawicieli lewicowo-komunistycznych sympatii²². W komentowanym tekście opublikowanym w „Social-Demokraten” rząd polski został przedstawiony jako władza imperialistów dążąca do uzyskania przynajmniej połowy terytorium historycznie białoruskiego w toku budowy wschodnio-europejskiego mocarstwa „z granicami sięgającymi daleko poza polski teren etnograficzny”²³.

²² Do kwestii znaczenia i wpływu Żydów jako mniejszości w wielokulturowym społeczeństwie II RP w perspektywie bezpieczeństwa wewnętrznego autor odniósł się w innym artykule; zob. T. Landmann, *The problem of multiculturalism on the example of Belarusian Lithuanian, Jewish, Silesian and Tatar minorities in the perspective of the security of policy in The Second Polish Republic*, „Journal of Science of The Military Academy of Land Forces” 49, 2017, nr 1, s. 70–72.

²³ Raport Poselstwa Polskiego w Kopenhadze pt. Białorusini przeciwko Polsce z dnia 10 stycznia 1920 roku, AIJP w Ameryce, teczka 701/2/21 (styczeń–luty 1920). Można ocenić, że jakkolwiek rzeczony artykuł zawierał głównie treści krytyki pod adresem władz polskich i był utrzymany w tonie podburzania ludności pochodzenia białoruskiego, która miał ostatecznie w 1921 roku znaleźć się pod władztwem II RP, to jednak częściowo korespondował z wcześniej cytowanymi dokumentami prezentującymi oceny władz polskich co do sytuacji i nastro-

Realizacja postulatów konsolidacji narodowej na ziemiach Kresów Wschodnich, na których licznie zamieszkiwała ludność pochodzenia białoruskiego, natrafiała na początku lat dwudziestych XX wieku na jeszcze inny problem, a mianowicie agitację ze strony bolszewików próbujących porozumieć się z przedstawicielami białoruskiego ruchu narodowego. W telegramie Stanisława Ścibora-Bogusławskiego do Adjutantury Generalnej Naczelnego Wodza z 19 kwietnia 1920 roku pojawił się pogląd na temat usilnych starań bolszewików, by porozumieć się z delegatami białoruskimi przebywającymi w Rewlu (dzisiejszy Tallinn) w celu przeprowadzenia agitacji na terenach zajętych przez WP w ramach wojny polsko-bolszewickiej. Pięciu delegatów miało zawrzeć umowy z przedstawicielami Rosji bolszewickiej, a środki przedsięwzięte przez tych pierwszych miały być finansowane przez Rosję. Według ustaleń polskiego oficera koordynowaną przez bolszewików akcją antypolskiej agitacji wśród ludności pochodzenia białoruskiego na Kresach Wschodnich miało prowadzić znajdujące się w estońskiej stolicy białoruskie przedstawicielstwo pod kierunkiem Konstantego Jezowitowa²⁴. Z pewnością obecność środków związanych z agitacją i propagandą na Kresach Wschodnich była czynnikiem nie tylko osłabiającym polityczną koncepcję konsolidacji narodowej ziem odzyskanych przez Polskę po I wojnie światowej, ale i godzącym w bezpieczeństwo społeczno-kulturowe zróżnicowanego etnicznie i narodowościowo społeczeństwa²⁵.

jów wśród mniejszości białoruskiej. Zagrożeniem dla konsolidacji narodowej było utrzymujące się przekonanie miejscowej ludności na Kresach Wschodnich o tym, że rządy II RP wpisują się w wizję rządów obszarników, zakładając wyzysk chłopstwa. W artykule potwierdzano także możliwość wykorzystania agitacji zewnętrznej do destabilizacji bezpieczeństwa Polski poprzez inspirowanie niezadowolenia wśród mniejszości białoruskiej. Podobnie w literaturze zauważono, że ludność pochodzenia białoruskiego, która znalazła się na wyzwolonych przez WP ziemiach Kresów Wschodnich, nie rozumiała kreowanej przez władze II RP idei wielokulturowego państwa polskiego, a obecna masowo wśród niej niepiśmienność stwarzała pole do szeroko zakrojonej agitacji i propagandy wśród mniejszości białoruskiej, szkodliwej dla realizacji koncepcji silnej, choć zróżnicowanej etnicznie i kulturowo Polski — K. Wrzesińska, *Problem mniejszości białoruskiej w publicystyce konserwatystów poznańskich w latach 1918–1939*, „Etnografia Polska” 44, 2000, nr 1–2, s. 67, 72.

²⁴ S. Ścibor-Bogusławski, Porozumienie białorusko-bolszewickie [19 kwiecień 1920], AIJP w Ameryce, teczka 701/2/22 (marzec–maj 1920).

²⁵ Podobny wniosek można spotkać w literaturze, gdzie podkreśla się, że działalność propagandowa prowadzona przez komunistów wśród ludności pochodzenia białoruskiego — ale i wśród Ukraińców na Kresach Wschodnich — nasiliła się już od połowy 1919 roku, a jej kulminacja przypadła na wiosnę 1920 roku. Stanowiła ona ważny środek przedsięwzięty w celu osłabienia polskiej polityki konsolidacji narodowej w toku wysiłków Warszawy zmierzających do ostatecznego ukształtowania korzystnej dla Polski granicy wschodniej II RP. Por. A. Leinwald, *Działalność agitacyjna i propagandowa komunistów polskich w RSFRR w latach 1918–1920*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” 40, 2005, s. 49.

Elementem pełniejszej integracji ludności pochodzenia białoruskiego z Polską miało być przekonanie Białorusinów, nieposiadających swego państwa, do zaciągu do szeregów WP walczącego z bolszewikami w czasie wojny z lat 1919–1921. Zachował się sygnowany na rok 1920 dokument zawierający odezwę do wszystkich Białorusinów, aby wstępowali do oddziałów WP formowanych przez biura zaciągowe na Kresach Wschodnich. Zgodnie z treścią odezwy w ocenie polskich władz dominowała potrzeba zapewnienia Polakom wsparcia białoruskiego w procesie wypierania Armii Czerwonej z Kresów Wschodnich. Zdawano sobie sprawę, że w szerzej perspektywie istotna część ludności pochodzenia białoruskiego zamieszkuje ziemie, które mają znaleźć się w nowo ukształtowanych granicach II RP po zakończeniu sporu z bolszewikami. W sytuacji odniesienia ewentualnego sukcesu prezentowanej odezwy możliwość wspólnej walki przeciwko temu samemu wrogowi mogła być dodatkowym czynnikiem wzmacniającym dobre relacje ludności polskiej i pochodzenia białoruskiego na Kresach Wschodnich²⁶.

Zachował się również list Józefa Piłsudskiego z listopada 1919 roku do Jerzego Osmołowskiego, pełniącego funkcję Komisarza Generalnego w Wilnie, prezentujący wykładnię najważniejszych kwestii związanych z interesami II RP w odniesieniu do sprawy białoruskiej na początku lat dwudziestych XX wieku. Z listu wynika, że kwestia cywilnej administracji na Kresach ze szczególnym uwzględnieniem ludności białoruskiej znajdowała się w optyce politycznej na dalszym planie w porównaniu do kwestii ukraińskiej oraz nadbałtyckiej. W ocenie Naczelnika Państwa należało zadbać o stworzenie czegoś w rodzaju „Piemontu białoruskiego”²⁷, zaniechawszy jednak wystąpienia o wyraźnie politycznym charakterze, akcentujących konieczność inkorporacji ziem białoruskich wyzwolonych spod jarzma bolszewickiego.

Skuteczność konsolidacji narodowej na Kresach Wschodnich w odniesieniu do sprawy białoruskiej miała zależeć od wysiłków podjętych w takich dziedzinach, jak wycofanie się ze stanowiska o potrzebie istnienia niezależnej

²⁶ W tekście odezwy do Białorusinów pojawiły się następujące fragmenty: „Białorusini. Krew polskiego żołnierza pod dowództwem syna naszej ziemi Józefa Piłsudskiego, już raz zerwała kajdany niewoli w jakie zaakuł nas moskiewski ciemieżca. Nasza praca narodowa dała bujne plony i bliski był dzień kiedy stalibyśmy się wolnymi gospodarzami rodzimej Białorusi i znowu co sami wrogowie naszej wolności uciemieżyli ojczyznę i w naigrawaniu się nad samymi najszlachetniejszymi uczuciami narodu, zdeklarowali Białorusko-bolszewicką republikę, na czele której stanęli zwyrodniali ormianie i łotyże [oryginalna pisownia narodowości — T.L.]. [...] Bracia. Z synami polskiego narodu, na sztandarach których napisano »za naszą i waszą wolność« pójdźmy do boju z nasilnikami. Niech na polach walki rozwiewa się sztandar białoruski obok polskiego” — Odezwa do Białorusinów [1920], AIJP w Ameryce, teczka 701/2/27 (sierpień–wrzesień 1920).

²⁷ List Józefa Piłsudskiego do Jerzego Osmołowskiego, Komisarza Generalnego w Wilnie z dnia 21 listopada 1919 roku, AIJP w Ameryce, teczka 709/1/3 (korespondencja Marszałka).

Białorusi, organizacja szkolnictwa, przygotowanie administracji cywilnej do przyszłych wyborów demokratycznych, a także prowadzenie tak zwanej przygotowawczej propagandy w stosunkach II RP z zagranicą w związku z planowanym włączeniem części ziem białoruskich wcześniej należących do carskiej Rosji. Naczelnik Państwa przedstawił krytykę dotychczasowych praktyk władz kresowych wobec niezatrudniania Białorusinów w zakładach pracy, a także organizacji szkolnictwa dla mniejszości białoruskiej. Powołując się na liczne otrzymywane skargi, wyraził pogląd, że

polskie władze wolą nawet szkoły rosyjskie niż białoruskie i nie zgadzają się na otwarcie takich szkół, pomimo, że mają po temu i gotowych nauczycieli i postanowienia odpowiednich gmin i wiosek²⁸.

Dotyczyło to powiatów grodzieńskiego, sokólskiego, bielskiego i wołkowyskiego. Postulowanym usprawnieniem działań w ramach kwestii białoruskiej miało być dopuszczenie do pracy organicznej w szkolnictwie białoruskich nauczycieli oraz opowiedzenie się za ich ścisłą współpracą z polskimi władzami kresowymi. O braku dostatecznych rezultatów w dziedzinie konsolidacji narodowej Białorusinów w tymczasowych granicach II RP miały świadczyć zgłaszane przez Straż Kresową skargi na działania administracji cywilnej, przyjmowane od miejscowej ludności²⁹. Jako bazę szczególnego wpływu władz polskich na ludność pochodzenia białoruskiego w ocenie Naczelnika Państwa należało traktować region miński³⁰.

Z politycznego punktu widzenia władze państwowe II RP dysponowały informacjami o nieprzychylnym nastawieniu Nacjonalnego Komitetu Białoruskiego grupującego działaczy reakcyjnych wobec władztwa II RP na Kresach Wschodnich, zwłaszcza inteligencję³¹. Odnotowano fakt konsolidacji białoruskie-

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ Straż Kresowa była organizacją polską powołaną w lutym 1918 roku w celu koordynowania rozmaitych działań polskich na Kresach Wschodnich w warunkach sprawowania cywilnej administracji II RP. Jej członkowie prowadzili działalność polityczno-agitacyjną i oświatową wśród przedstawicieli mniejszości narodowych zamieszkujących wschodnią Polskę. Mieli odpowiadać za rozpoznawanie oraz zwalczanie bolszewickiej agitacji i propagandy komunistycznej i ochronę ludności przed spodziewanymi działaniami odwetowymi ze strony bolszewików — Z. Tomczonek, *Ruch ludowy na kresach północno-wschodnich Drugiej Rzeczypospolitej*, Białystok 1996, s. 47–49.

³⁰ List Józefa Piłsudskiego...

³¹ W swoim programie Komitet wysuwał radykalny postulat utworzenia Wielkiego Księstwa Białorusko-Litewskiego w granicach na północ oraz wschód od Bugu i Narwi w kierunku rzeki Dźwiny. Opowiadał się również za pełną autonomią polityczną i kulturalną „kantonu białoruskiego”, mającego posiadać „pewne atrybuty państwowości — jak wojsko w pierwszym rzędzie” — J. Ferek-Błęszyński, Opis sytuacji na Białorusi wraz z informacjami o sytuacji na Kresach Wschodnich z dnia 18 czerwca 1921 roku, AIJP w Ameryce,teczka 701/2/38 (kwiecień–czerwiec 1921). Należy ocenić, że postulaty te groziły rozpadem integralności terytorialnej II RP oraz destabilizacją prowadzonej po odzyskaniu niepodległości polityki narodowo-

go ruchu polityczno-narodowego w połowie 1921 roku w Wilnie w związku z trudnościami swobodnych działań w innych częściach państwa polskiego. Za destabilizujący uznano wpływ komunizmu wśród działaczy białoruskiego ruchu opowiadającego się za niezależnością Białorusi od Polski. Pomimo braku istotnych wpływów w miastach komunści skupiali swą działalność na wsiach. Innym czynnikiem godzącym w bezpieczeństwo, a przede wszystkim politykę narodowościową na Kresach Wschodnich było to, że najsłabiej skryształizowaną grupą wewnątrz ruchu mniejszości białoruskiej na początku lat dwudziestych XX wieku pozostawała „grupa polonofilską”, skupiona wokół Pawła Aleksyuka³². Innymi czynnikami osłabiającymi skuteczność konsolidacji narodowej w odniesieniu do mniejszości białoruskiej w II RP miały być represje wobec chłopstwa posądzanego o przychyłność bolszewikom w czasie odpierania Armii Czerwonej, posługiwanie się środkami cenzury przy działalności wydawniczej mniejszości białoruskiej, a także likwidowanie związków zawodowych Białorusinów żyjących w państwie polskim³³.

Polskie władze obserwowały również starania Białorusinów czynione na arenie międzynarodowej dla urzeczywistnienia niezależnej państwowości, jako że stanowiły one realny problem polityczny i społeczno-kulturowy na Kresach Wschodnich. Jako argument można przedstawić wnioski Ministerstwa Spraw Wojskowych opracowane w związku z przeprowadzeniem białoruskiej narodowo-politycznej konferencji, która miała miejsce w czeskiej stolicy we wrześniu 1921 roku. Konferencja grupowała przedstawicieli wszystkich liczących się wśród mniejszości organizacji politycznych, społecznych, kulturalno-oświatowych i kooperatywnych. Wnioski stanowiły,

ściowej na Kresach Wschodnich i w całej Polsce. Warto odnotować, że w jednym z raportów NDWP z grudnia 1920 roku dostrzeżono ważną charakterystykę białoruskiej inteligencji, deklarującej antypolskie nastawienie. Zauważono, że: „Inteligencja białoruska, tj. ta jej część, która propagowała Białoruś pod opieką Polski, obecnie połączyła się z odłamem, głoszącym ideę zupełnej niepodległości Białorusi” — Raport sytuacyjny Naczelnego Dowództwa WP z terenów przyfrontowych z dnia 15 grudnia 1920 roku, AIJP w Ameryce, teczka 701/2/12 (listopad 1920–kwiecień 1921).

³² J. Ferek-Błęszyński, Opis sytuacji na Białorusi wraz z informacjami o sytuacji na Kresach Wschodnich z dnia 18 czerwca 1921 roku, AIJP w Ameryce, teczka 701/2/38 (kwiecień–czerwiec 1921). Więcej na temat faktycznej roli Pawła Aleksyuka, kreowanego przez Polaków na przywódcę polonofilskiej części mniejszości białoruskiej w II RP, zob. A. Niewęgłowska, *Białoruś w koncepcjach federacyjnych Józefa Piłsudskiego i jego obozu politycznego*, „Przegląd Wschodnioeuropejski” 2012, nr 3, s. 51–60. Pomimo tych ocen w analizowanym dokumencie autorstwa ppłk. Jerzego Fereka-Błężyńskiego padło stwierdzenie, że w pierwszej połowie 1921 roku dało się zauważyć stopniowe odchodzenie Białorusinów od wpływów litewskich, rosyjskich i niemieckich oraz wiążącą się z tym gotowość do współpracy z Polakami.

³³ Pro memoria Białoruskiej Partii Socjaldemokratycznej w sprawie postępowania władz polskich na terenie Białorusi z dnia 11 listopada 1920 roku, AIJP w Ameryce, teczka 701/2/30 (wrzesień–listopad 1920).

że Polska występuje w charakterze czasowego okupanta ziem rdzennie białoruskich, nie mając do nich prawa, a uprawiając gospodarkę eksploatacyjną, prowadzącą do rozprzedaży „ziem, lasów i innych bogactw Białorusi [...], z którą naród białoruski będzie walczył”³⁴. W opracowaniu MSW pojawiło się ponadto stwierdzenie, że członkowie konferencji białoruskiej uznają udział żołnierzy WP na Kresach Wschodnich za przymusową kolonizację, dokonującą się „bez zgody i pomimo woli białoruskiego narodu”³⁵, negując fakt włączenia zamieszkiwanej przez Białorusinów licznie Litwy Środkowej do II RP.

W styczniu 1922 roku MSZ przedłożyło Adjutanturze Generalnej Naczelnego Wodza wyniki prac komisji międzyministerialnej w związku z polityką rządu polskiego w stosunku do obywateli polskich narodowości białoruskiej. Jest to ważny dokument z punktu widzenia przyjętej problematyki badawczej, ponieważ niejako podsumowywał pierwsze trzy lata polskiej polityki wobec mniejszości białoruskiej w odrodzonej RP, a także formułował istotne kierunki rozwojowe na dalsze lata. W dokumencie podkreślono, że ważnym aspektem umacniania wśród Białorusinów zamieszkujących Polskę związku z władzą narodową był fakt, że mieli swobodę rozwoju kulturalnego oraz własnej tożsamości na mocy Małej Konstytucji z 1919 roku. Białorusinom zezwolono wówczas na powoływanie politycznych, społecznych, zawodowych i kulturalnych organizacji na podstawie ogólnie obowiązujących przepisów prawa³⁶. Niezbędnym kierunkiem zmian zaproponowanym przez komisję międzyministerialną było w związku z tym nieczynienie przez polską administrację kresową przeszkód przy zakładaniu szkół oświatowych, bibliotek, domów ludowych, teatrów, ośrodków wydawniczych i prasy, o ile przekazywane tą drogą treści nie godziły w interesy narodowe II RP i naród polski. Kolportaż pism oraz wydawnictw białoruskich wydawanych za granicą władze polskie uzależniły

³⁴ Sprawozdanie z białoruskiej konferencji narodowo-politycznej [Praga, 26–29 września 1921], AIJP w Ameryce, teczka 701/2/41 (październik–grudzień 1921).

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ W dokumencie pojawiła się jednak teza przecząca pełnej swobodzie działań ruchu obywateli polskich pochodzenia białoruskiego, jako że za szczególnie wrażliwy uznano aspekt rozwoju białoruskiego ruchu politycznego, społecznego i kulturalno-oświatowego w województwach białostockim i nowogródzkim (zwłaszcza w powiecie lidzkim), w powiecie brasławskim w województwie wileńskim, a także na obszarze Litwy Środkowej. Postanowiono, że w wymienionych regionach państwa polskiego działalność organizacyjna i ruch mniejszości białoruskiej „może być tolerowany tylko w wypadkach sporadycznych za każdorazowym przyzwoleniem władz wojewódzkich” — Wyniki narad komisji międzyministerialnej w sprawie obywateli polskich narodowości białoruskiej z dnia 27 stycznia 1922 roku, AIJP w Ameryce, teczka 701/2/42 (grudzień 1921–luty 1922). Tym samym urzędem państwowym przyzwolono na szczególnie zakres obserwacji i kontroli działalności mniejszości białoruskiej w wybranych częściach kraju, postulując ograniczanie zasięgu oddziaływania politycznego i społeczno-kulturowego obywateli RP pochodzenia białoruskiego.

od uzyskania debitu³⁷. Za czynnik osłabiający skuteczność procesu konsolidacji narodowej mniejszości białoruskiej ze społeczeństwem polskim należy traktować ograniczenia w sferze szkolnictwa w białoruskiej części Kresów³⁸.

W dokumencie pojawił się jednocześnie postulat rezygnacji z odgórnego podsycania przez władze RP zarówno ruchu politycznego, jak i społeczno-kulturalnego wśród mniejszości białoruskiej przy jednoczesnym ukierunkowaniu działań polskiej administracji na tolerowanie oraz niezwalczanie ruchu, o ile tylko nie przybierze stanowiska antypaństwowego. Elementem wzmacniania przynależności mniejszości białoruskiej do państwa polskiego miało być również zwalczanie agitacji białoruskiej nieprzyjaznej polskiej państwowości, głównie dzięki szkolnictwu ludowemu i przy działaniu na ludność drogą kooperatyw i odwoływania się do działalności lojalnych czynników białoruskich. Białorusini wrogo odnosili się do ludności katolickiej pochodzenia polskiego na Kresach Wschodnich. Dodatkowym problemem w kontekście religijnym była propaganda oraz agitacja ze strony Rosji sowieckiej wobec Białorusinów w II RP. Opierała się ona między innymi na próbie wykorzystania istniejących antagonizmów wyznaniowych, jako że Białorusini w większości wyznawali prawosławie. Stwierdzono, że skuteczność akcji polonizacyjnej na Kresach

³⁷ Z pewnością za uzasadnienie debitowania czasopism białoruskich za granicą można traktować nieprzychylność części tytułów i głoszenie antypolskich haseł mających docelowo podburzać mniejszość białorską w II RP do antypaństwowego nastawienia. Z dokumentów wynika, że szczególnie ostry ton uprawiała „Krynica” wychodząca w Litwie Środkowej, zrzeszająca narodowców białoruskich głównie wśród ludności katolickiej, którzy opowiadali się za przyłączeniem Litwy Środkowej do litewskiej Kowieńszczyzny, co miało być warunkiem przyszłej niezależnej państwowości białoruskiej. Czasopismo posługiwało się ideami szowinistycznymi. Mniej radykalny, aczkolwiek nadal antypolski ton uprawiały wychodzące w Litwie Środkowej „Białoruskije Wiadomości”, natomiast w mniejszym stopniu „Białoruskij Zwon” — Informacje o prasie litewskiej i białoruskiej ukazującej się na Litwie Środkowej z dnia 10 grudnia 1921 roku, AIJP w Ameryce, teczka 701/2/41 (październik–grudzień 1921).

³⁸ W dokumencie komisji międzyministerialnej pojawił się następujący pogląd: „Rząd faworyzuje szkolnictwo utrzymywane z funduszy państwowych o wyłączenie polskim języku nauczania. [...] Szkolnictwo średnie państwowe zarówno ogólno-kształcące, jak i zawodowe, zachowuje się wyłącznie polskie” — Wyniki narad komisji międzyministerialnej w sprawie obywateli polskich narodowości białoruskiej z dnia 27 stycznia 1922 roku, AIJP w Ameryce, teczka 701/2/42 (grudzień 1921–luty 1922). Ograniczenia w sferze białoruskiego szkolnictwa były tym bardziej trudne do zaakceptowania w środowisku mniejszości białoruskiej, jako że autonomia białoruskiej szkoły była jednym z najważniejszych postulatów przedstawionych z końcem 1921 roku w politycznej rezolucji na Zjeździe Białoruskiego Włościaństwa, Organizacji i Partii Zachodniej Ukrainy. Por. Polityczna rezolucja przyjęta na Zjeździe Białoruskiego Włościaństwa, Organizacji i Partii Zachodniej Ukrainy z dnia 12 grudnia 1921 roku, AIJP w Ameryce, teczka 701/2/42 (grudzień 1921–luty 1922). Kwestia ta jest podnoszona także w piśmiennictwie jako czynnik sporny w relacjach między władzami II RP a oczekiwaniami mniejszości białoruskiej — M. Siemakowicz, *Polityka władz rosyjskich, niemieckich i polskich wobec szkolnictwa białoruskiego w latach 1903–1922*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne” 1997, nr 7, s. 32.

Wschodnich zależy od zwalczania instytucji podszywających się pod nazwę narodowych białoruskich, a w rzeczywistości podporządkowane Rosji oraz Litwie i działające na szkodę interesów narodowych II RP. Istotnym postulatem w pełniejszej integracji narodowej mniejszości białoruskiej od 1922 roku miało być dopuszczenie obywateli do służby państwowej w wypadku spełnienia wymaganych kwalifikacji, a także po odbyciu minimum dwuletniej praktyki w województwach centralnej albo zachodniej Polski przed skierowaniem urzędnika wywodzącego się z mniejszości białoruskiej do pracy w urzędzie funkcjonującym na obszarze województwa wschodniego II RP³⁹.

Podsumowanie i wnioski

Przedstawione argumenty pozwalają na sformułowanie następujących wniosków podsumowujących analizę:

1. Funkcjonowanie mniejszości białoruskiej w II RP stwarzało realne zagrożenie dla bezpieczeństwa państwa, zwłaszcza dla bezpieczeństwa społeczno-kulturowego.

2. Liczne dokumenty archiwalne świadczą o tym, że władze państwowe II RP miały stosunkowo dobre rozeznanie źródeł problemów generowanych w środowisku mniejszości białoruskiej w latach 1919–1922.

3. Nieskuteczności polityki narodowościowej na Kresach Wschodnich nie można wyjaśnić prostą akceptacją przez władze II RP ewentualnego postrzegania działalności mniejszości białoruskiej jako problemu niemożliwego do rozwiązania w sytuacji narodowościowej, w której znalazła się Polska po 1918 roku.

Przedstawiony materiał archiwalny wydaje się korespondować z tezą artykułu, że oceny wyrażone przez władze II RP w tak zwanej kwestii białoruskiej odwoływały się do poważnych trudności w realizacji założenia konsolidacji narodowej we wschodniej i północno-wschodniej Polsce. Źródła problemów generowanych przez mniejszość białorską w Polsce były zróżnicowane, wpływały destabilizująco na bezpieczeństwo państwa, w tym bezpieczeństwo społeczno-kulturowe, jako nadrzędny kontekst dla polityki narodowościowej władz publicznych. Autor skłania się ku zajęciu stanowiska o niewykorzystaniu szansy konsolidacji narodowej mniejszości białoruskiej na Kresach Wschodnich.

³⁹ Wyniki narad komisji międzyministerialnej w sprawie obywateli polskich narodowości białoruskiej z dnia 27 stycznia 1922 roku, AIJP w Ameryce, teczką 701/2/42 (grudzień 1921–luty 1922).

Bibliografia

Archiwalia

- Deklaracja Rady Białoruskiej z dnia 18 czerwca 1919 roku, Archiwum Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce,teczka 701/2/16 (kwiecień–czerwiec 1919).
- Ferek-Bleszyński J., Opis sytuacji na Białorusi i wraz z informacjami o sytuacji na Kresach Wschodnich z dnia 18 czerwca 1921 roku, Archiwum Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce,teczka 701/2/38 (kwiecień–czerwiec 1921).
- Haller S., Sprawa bezrobotnych kolejarzy na Kresach Wschodnich z dnia 27 sierpnia 1919 roku, Archiwum Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce,teczka 701/2/18 (lipiec–sierpień 1919).
- Informacje o prasie litewskiej i białoruskiej ukazującej się na Litwie Środkowej z dnia 10 grudnia 1921 roku, Archiwum Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce,teczka 701/2/41 (październik–grudzień 1921).
- Informacje o świadomości narodowej Białorusinów z dnia 29 sierpnia 1919 roku, Archiwum Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce,teczka 701/2/105 (odpisy różnych aktów Oddziału II Naczelnego Dowództwa z 1919 roku).
- List J. Piłsudskiego do Jerzego Osмоłowskiego, Komisarza Generalnego w Wilnie z dnia 21 listopada 1919 roku, Archiwum Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce,teczka 709/1/3 (korespondencja Marszałka).
- Odezwa do Białorusinów [1920], Archiwum Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce,teczka 701/2/27 (sierpień–wrzesień 1920).
- Pismo Ministerstwa Spraw Wojskowych do Adjutantury Generalnej Naczelnego Wodza pt. Raport oraz komunikat Białoruskiego Biura Prasowego o sytuacji na ziemiach litewsko-białoruskich z dnia 1 marca 1920 roku, Archiwum Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce,teczka 701/2/21 (styczeń–luty 1920).
- Podstawowe założenia polskiej polityki na ziemiach litewsko-białoruskich i program działania z dnia 10 sierpnia 1919 roku, Archiwum Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce,teczka 701/2/20 (wrzesień–listopad 1919).
- Polityczna rezolucja przyjęta na Zjeździe Białoruskiego Włościaństwa, Organizacji i Partii Zachodniej Ukrainy z dnia 12 grudnia 1921 roku, Archiwum Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce,teczka 701/2/42 (grudzień 1921–luty 1922).
- Pro memoria Białoruskiej Partii Socjaldemokratycznej w sprawie postępowania władz polskich na terenie Białorusi z dnia 11 listopada 1920 roku, Archiwum Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce,teczka 701/2/30 (wrzesień–listopad 1920).
- Raport Pietraszewskiego z sytuacji panującej na Białorusi z dnia 15 lutego 1919 roku, Archiwum Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce,teczka 701/2/15 (styczeń–kwiecień 1919).
- Raport Poselstwa Polskiego w Kopenhadze pt. Białorusini przeciwko Polsce z dnia 10 stycznia 1920 roku, Archiwum Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce,teczka 701/2/21 (styczeń–luty 1920).
- Raport sytuacyjny Naczelnego Dowództwa WP z terenów przyfrontowych z dnia 15 grudnia 1920 roku, Archiwum Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce,teczka 701/2/12 (listopad 1920–kwiecień 1921).
- Sprawozdanie z białoruskiej konferencji narodowo-politycznej [Praga, 26–29 września 1921], Archiwum Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce,teczka 701/2/41 (październik–grudzień 1921).
- Sprawy białoruskie i litewskie z dnia 27 sierpnia 1919 roku, Archiwum Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce,teczka 701/2/18 (lipiec–sierpień 1919).

Ścibor-Bogusławski S., Porozumienie białorusko-bolszewickie [19 kwiecień 1920], Archiwum Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce,teczka 701/2/22 (marzec-maj 1920).

Wyniki narad komisji międzyministerialnej w sprawie obywateli polskich narodowości białoruskiej z dnia 27 stycznia 1922 roku, Archiwum Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce,teczka 701/2/42 (grudzień 1921–luty 1922).

Opracowania

Adamowicz Z., *Mniejszości narodowe w Polsce*, [w:] *Mniejszości narodowe w polskiej myśli politycznej XX wieku*, red. J. Jachymek, Lublin 1992, s. 10–42.

Gierowska-Kałuż J., „Depozyty” Walerego Ślawka przechowywane w Moskwie („Biuro Delegowane Oddziału II Naczelnego Dowództwa 1919”), „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” 47, 2012, s. 208–272.

Kryńska E.J., *Funkcja prywatnych szkół średnich w II Rzeczypospolitej 1918–1939*, Białystok 2004.

Landmann T., *The problem of multiculturalism on the example of Belarusian Lithuanian, Jewish, Silesian and Tatar minorities in the perspective of the security of policy in The Second Polish Republic*, „Journal of Science of The Military Academy of Land Forces” 49, 2017, nr 1, s. 61–81.

Leinwald A., *Działalność agitacyjna i propagandowa komunistów polskich w RSFRR w latach 1918–1920*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” 40, 2005, s. 25–61.

Łatyszczek O., Mironowicz E., *Historia Białorusi. Od połowy XVIII do końca XX wieku*, Związek Białoruski w RP, Białystok 2003.

Mały rocznik statystyczny, r. 10, 1939, Główny Urząd Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 1939.

Niewęgłowska A., *Białoruś w koncepcjach federacyjnych Józefa Piłsudskiego i jego obozu politycznego*, „Przegląd Wschodnioeuropejski” 2012, nr 3, s. 41–63.

Rocznik statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1925–1926, Główny Urząd Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 1927.

Rykała A., *Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce z perspektywy geografii politycznej*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Geographica Socio-Oeconomica” 2014, nr 17, s. 63–111.

Siemakowicz M., *Polityka władz rosyjskich, niemieckich i polskich wobec szkolnictwa białoruskiego w latach 1903–1922*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne” 1997, nr 7, s. 23–48.

Skoczek D., *Struktura narodowo-wyznaniowa Kresów Wschodnich w Drugiej Rzeczypospolitej. Zarys problematyki*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie” 2010, nr 11, s. 349–358.

Stoczewska B., *Litwa, Białoruś, Ukraina w myśli politycznej Leona Wasilewskiego*, Kraków 1998.

Śleszyński W., *Bezpieczeństwo wewnętrzne w polityce państwa polskiego na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej*, Warszawa 2007.

Tomczonek Z., *Ruch ludowy na kresach północno-wschodnich Drugiej Rzeczypospolitej*, Białystok 1996.

Wierzbicki M., *Polacy i Białorusini w zaborze sowieckim. Stosunki polsko-białoruskie na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej pod okupacją sowiecką 1939–1941*, Warszawa 2000.

Wrzesińska K., *Problem mniejszości białoruskiej w publicystyce konserwatystów poznańskich w latach 1918–1939*, „Etnografia Polska” 44, 2000, nr 1–2, s. 63–78.

Wrzosek M., *Wojsko Polskie i operacje wojenne lat 1918–1921*, Białystok 1988.

Белорусский вопрос на начальном этапе формирования государственности II Речи Посполитой — политическая и социально-культурная проблема, или неиспользованный шанс народной консолидации?

Резюме

В статье даётся характеристика белорусского вопроса при власти Речи Посполитой на начальном этапе формирования основ государственности, то есть с 1919 до начала 1922 года, а также выводы по основному тезису работы. Анализ опирается на архивные материалы из архива института Юзефа Пилсудского в Америке и имеющуюся научную литературу.

Выдвинут тезис о больших трудностях оценки властей II Речи Посполитой в связи с проблемами народной консолидации в восточной и северо-восточной Польше. Автор разделяет мнение о разнице источников и условности проблем, связанных с жизнью белорусского населения, влияющей и на безопасность II Речи Посполитой.

Можно утверждать, что власти II Речи Посполитой были в курсе масштаба проблем, связанных с функционированием белорусского меньшинства. Были предприняты усилия для осуществления народной консолидации на Восточных Кресах, но эта политика оказалась безуспешной, будучи дополнительно предопределяема многочисленными источниками угрозы для безопасности государства.

The Belarusian case in the initial period of shaping the statehood of the Second Polish Republic: A political and socio-cultural problem or a missed opportunity for national consolidation?

Summary

The article presents the characteristics of the Belarusian case made by the authorities of the Second Polish Republic in the initial period of shaping the foundations of statehood, i.e. from 1919 until the beginning of 1922. The analysis was based on archival material from the Archive of the Józef Piłsudski Institute in America and the available literature.

A thesis was put forward about serious difficulties noticed in the assessments of the authorities of the Second Polish Republic in connection with attempts at national consolidation in eastern and north-eastern Poland. The author defends the belief in the diversity of sources and determinants of problems related to the life of the Belarusian population, also affecting the security of the Second Polish Republic.

It can be said that the authorities of the Second Polish Republic were aware of the scale of problems related to the functioning of the Belarusian minority. The objective of national consolidation in the Eastern Borderlands was pursued, although this policy proved ineffective, being additionally determined by numerous sources of threats to the security of the state.